

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit drie blokken met in totaal 35 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 71 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Blok 1: Cultuur van de kerk in de elfde tot en met de veertiende eeuw

Massacultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw

Blok 2: Cultuur van romantiek en realisme in de negentiende eeuw

Blok 3: Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw

Bij het beantwoorden van de vragen maak je gebruik van de aangeboden bronnen. Tevens wordt een beroep gedaan op je eigen kennis.

In het vragenboekje staan boven de vraag meestal één of meer bronnen aangegeven die van speciaal belang zijn bij de vraag. Op het beeldscherm zijn deze bronnen aangegeven met een groene stip.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Blok 1

Dit blok gaat over de voorstelling van het Laatste Oordeel en de betekenis daarvan voor de middeleeuwse gelovige. Het blok eindigt met een verhaal van Belcampo over de dag des oordeels in het stadje Rijssen.

afbeelding 1

Op afbeelding 1 zie je het timpaan in het portaal van de Sainte-Foy in Conques, een kerk die tegen het midden van de twaalfde eeuw werd gebouwd. Op dit timpaan is het Laatste Oordeel weergegeven.

Binnen de christelijke heilsgeschiedenis neemt het Laatste Oordeel een belangrijke plaats in. Met het Laatste Oordeel breekt, na de Schepping en de Verlossing, de voltooiing van de heilsgeschiedenis aan.

- 3p 1 Leg in het kort uit wat de christelijke heilsgeschiedenis inhoudt. Betrek de Schepping, de Verlossing en het Laatste Oordeel in je antwoord.

afbeelding 1

De middeleeuwse gelovige werd bij de ingang van de kerk geconfronteerd met het Laatste Oordeel. Ook in zijn dagelijks bestaan was er genoeg aanleiding om over leven en dood na te denken.

- 1p 2 Leg dit uit.

afbeelding 1, afbeelding 2, afbeelding 3 en afbeelding 4

De middeleeuwse gelovige herkende de voorstelling onmiddellijk. Rechtsonder in de hel is duidelijk te zien hoe duivels zich meester maken van de zondaars.

- 4p 3 Bespreek nog vier aspecten waaraan je het Laatste Oordeel kunt herkennen. Geef daarbij aan waar deze te zien zijn in het timpaan.

afbeelding 1

De opbouw of ordening van de voorstelling zorgt voor een goede 'leesbaarheid'.

- 3p 4 Geef drie voorbeelden waaruit dat blijkt.

tekst 1, afbeelding 2

De voorstelling van de hel onderwees de middeleeuwse beschouwer over goed en kwaad. Om de boodschap over te brengen werd de bestraffing van de zonden op een duidelijke manier verbeeld. De Hoogmoed, die ten val komt, is hier bijvoorbeeld goed te herkennen in de ridder die van zijn paard wordt geworpen. Je ziet hem linksonder in de hel.

- 1p 5 Leg uit waarom de Hoogmoed op deze manier is verbeeld.

Het timpaan moet diepe indruk gemaakt hebben op de gelovigen. Dat kwam niet alleen door de inhoud en de boodschap. Het kwam ook doordat de middeleeuwse beschouwer zelden kunstwerken onder ogen kreeg.

- 1p 6 Geef hiervoor een verklaring.

afbeelding 2, afbeelding 5, afbeelding 6 en afbeelding 7

Niet alleen in Conques, maar ook in andere timpanen, op fresco's, mozaïeken en in handschriften uit de middeleeuwen zijn verbeeldingen van de hel te vinden. De voorstellingen op afbeelding 2, 5, 6 en 7 laten goed zien welke verschrikkingen daar heersen.

- 2p **7** Hoe komt het dat deze beelden zo angstaanjagend zijn? Noem twee oorzaken.

afbeelding 5

Voorstellingen van de hel konden ook als 'mooi' worden ervaren. Bonaventura, een dertiende-eeuwse theoloog, schreef: "Een afbeelding van de duivel wordt mooi genoemd wanneer ze de lelijkheid van de duivel getrouw weergeeft, en dus lelijk is."

- 2p **8** Geef aan hoe deze uitspraak moet worden geïnterpreteerd binnen de middeleeuwse esthetica. Betrek de duivel op afbeelding 5 in je antwoord.

tekst 2

Een andere middeleeuwse theoloog, Bernardus van Clairvaux, stichter van de kloosterorde van de cisterciënzers, had juist bezwaren tegen afbeeldingen van monsters en duivels. Dit kwam voort uit zijn overtuiging dat het geloof op een bepaalde manier beleefd moest worden.

Deze geloofsopvatting van Bernardus kwam ook tot uitdrukking in de bouw en inrichting van de kerken en kloosters van zijn orde.

- 2p **9** Geef aan welke visie op het geloof je kunt afleiden uit de brief van Bernardus. Geef ook aan welke consequenties die visie had voor de architectuur van de cisterciënzer orde.

tekst 3

In 1958 publiceerde de Nederlandse schrijver Belcampo *Het grote gebeuren*. Hij bewerkte het gegeven van het Laatste Oordeel tot een typische 'Belcampo-vertelling'.

Een criticus noemde de schrijver "...een humoristisch ontwrichter van vastgeroeste wereldbeelden en van geaccepteerde manieren om de wereld te zien."

- 2p **10** Breng deze typering in verband met *Het grote gebeuren*.

video 1

In 1975 zond de VPRO een televisiebewerking uit van *Het grote gebeuren*. In overeenstemming met het karakter van Belcampo's boek relativeerde televisiemaker Jaap Drupsteen het vreeswekkende karakter van het Laatste Oordeel.

- 3p **11** Noem drie manieren waarop de ernst van het onderwerp hier is gerelativeerd.

video 1

De televisiebewerking van Drupsteen past binnen de massacultuur. Toch is het geen typisch massaproduct.

- 2p **12** Leg beide beweringen uit.

tekst 3, video 1

Drupsteen kreeg in 1976 de Zilveren Nipkowschijf voor zijn bewerking van *Het grote gebeuren*. De prijs wordt uitgereikt aan het beste televisieprogramma van het jaar.

De jury schreef: "En wat Jaap Drupsteen met een en ander deed in creatief opzicht, vooral dankzij zijn vermogen het technisch tv-klavier breed te bespelen om die creativiteit tot uitdrukking te brengen, bestempelt hem tot een pionier, waaraan de televisie zo dringend behoefte heeft."

- 1p 13 Leg uit in welk opzicht het werk van Drupsteen in die tijd vernieuwend was voor het medium televisie. Doe dat aan de hand van de opbouw van zijn beelden.

Blok 2

Dit blok gaat over het Faust-thema in literatuur en theater vanaf de middeleeuwen. In de zestiende eeuw werd het verhaal voor het eerst als tragedie opgevoerd. In de negentiende eeuw schreef Goethe zijn versie van Faust. Goethes Faust is tot op heden een bron van inspiratie voor regisseurs en filmmakers.

tekst 4

In Duitsland leefde omstreeks 1500 een zekere Georg Johannes Faust. Hij werd in zijn tijd bewonderd, maar ook gevreesd. De Faustlegende, zoals die al vijf eeuwen bestaat, is gebaseerd op mondelinge verhalen en anekdotes over het leven van deze persoon.

- 2p 14 Verklaar waarom deze Georg Johannes Faust bij tijdgenoten zowel bewondering als vrees oproep.

afbeelding 8, tekst 4

Vanaf het moment dat het levensverhaal van Faust was opgetekend verspreidde het zich in korte tijd over Europa. In de literatuur, het toneel en de beeldende kunst van de zestiende en zeventiende eeuw werd de Faustlegende een belangrijk thema.

- 1p 15 Geef een verklaring voor het feit dat het verhaal zich zo snel verspreidde.

tekst 4

De *Historia von D. Johann Fausten* werd in 1593 door de Engelse toneelschrijver Christopher Marlowe, tijdgenoot van William Shakespeare, bewerkt tot een tragedie.

- 2p 16 Geef twee redenen waarom de tragedie een geschikte vorm is voor het Faustverhaal.

video 2

In 1996 reconstrueerde de Engelse theatergroep The Medieval Players een opvoering uit Marlowes tijd. In videofragment 2 zie je de proloog van *The Tragical History of Dr. Faustus*.

- 3p 17 In deze proloog zitten elementen die afgeleid zijn van het middeleeuwse theater. Geef daarvan drie voorbeelden en geef steeds aan hoe ze verwijzen naar middeleeuws theater.

tekst 5, video 3

In videofragment 3 zie je de scène na de proloog. Faust zweert de wetenschap af en zoekt zijn geluk in de zwarte kunst.

- 2p 18 De Faustbewerking van Marlowe is ontstaan in de late renaissance. Noem twee aspecten uit het fragment die naar de tijd van de renaissance verwijzen.

In de tragedie van Marlowe is Faust een teleurgesteld wetenschapper, die op het hoogtepunt van zijn carrière besluit de universiteit de rug toe te keren en zich te wenden tot de zwarte kunst.

- 2p 19 Geef aan waarom de drang van Faust naar kennis en macht binnen het denken van de renaissance past. Leg daarna uit dat Faust nog een stap verder gaat dan dit renaissancegedenken.

Het verhaal van Faust kan vergeleken worden met een oergegeven binnen de christelijke traditie: de zondeval van Adam en Eva.

- 1p 20 Geef aan wat de overeenkomst is tussen deze verhalen.

tekst 6

In de romantiek ontstaat een hernieuwde belangstelling voor het Faustthema. De Duitse schrijver Goethe wijdt zijn hele leven aan een toneelbewerking. Zijn 'dramatische gedicht' verschijnt uiteindelijk in twee delen: *Faust I* in 1808 en *Faust II* dertig jaar later.

- 4p 21 Leg uit in welk opzicht Goethes *Faust* aansluit bij de cultuur van de romantiek. Doe dat aan de hand van vier kenmerken van de romantiek.

tekst 6

Goethes *Faust* kan worden opgevat als een zinnebeeldig drama, waarin de hoofdfiguur op zoek is naar de waarheid omtrent de zin van het menselijk bestaan.

- 1p 22 Leg uit wat Faust in zijn zoektocht uiteindelijk heeft geleerd.

afbeelding 9, afbeelding 10, afbeelding 11

Het Faustthema is nog steeds een bron van inspiratie voor kunstenaars. De Duitse regisseur Peter Stein bracht Goethes *Faust* in 2001 als een hedendaagse toneelopvoering. Stein bleef trouw aan de oorspronkelijke tekst, maar actualiseerde het stuk met behulp van een opvallende encensering.

- 3p 23 Geef voor elke afbeelding aan hoe Stein een scène uit *Faust* in beeld brengt.

afbeelding 9, afbeelding 10, afbeelding 11, afbeelding 12

De toneelversie van Stein werd geprezen vanwege de rijke vormgeving. Het publiek was onder de indruk van de betekenisvolle beelden die hij opriep. Stein hanteert dan ook een veelzijdige 'beeldtaal'.

- 2p **24** Bespreek twee kenmerken van die beeldtaal die je kunt afleiden uit de afbeeldingen.

tekst 6

In de oude versies van het verhaal moest Faust naar de hel. Hij had immers zwaar gezondigd. Bij Goethe mag hij uiteindelijk toch naar de hemel. Daaruit blijkt dat de opvatting over Goed en Kwaad in de negentiende eeuw is veranderd.

- 1p **25** Leg uit waarom Faust van Goethe naar de hemel mag.

Blok 3

Dit blok gaat over de componist Igor Strawinsky (1882 – 1971), die grote invloed heeft gehad op de ontwikkeling van de theaterdans in de twintigste eeuw. Het ballet *l'Oiseau de Feu* of *De Vuurvogel* uit 1910 komt aan de orde, gevolgd door het theaterstuk *l'Histoire du Soldat*, het Verhaal van de Soldaat, uit 1918.

In opdracht van Serge Diaghilev, manager en inspirator van de Ballets Russes, componeerde Igor Strawinsky de muziek voor negen balletten die het gezelschap tussen 1909 en 1929 op de planken zette.

De aanpak van Ballets Russes is een goed voorbeeld van een manier van werken die vaker voorkwam bij kunstenaars in de cultuur van het Moderne.

- 1p **26** Geef aan wat deze manier van werken inhield.

tekst 7, video 4

Het ballet *De Vuurvogel* is gebaseerd op Russische volkssprookjes. In videofragment 4 zie je de openingsscène, waarin de Vuurvogel opkomt. De choreografie is een reconstructie van de oorspronkelijke versie van Michel Fokine uit 1910.

Fokine wordt wel 'de vader van het balletexpressionisme' genoemd, omdat hij voor elke rol een typerende choreografie maakte.

- 3p **27** Noem drie bewegingselementen uit deze dans waarmee Fokine de Vuurvogel karakteriseert.

Strawinsky voelde er aanvankelijk niet veel voor om muziek voor een *ballet* te componeren. Hij zei: "Als onderwerp trok *De Vuurvogel* mij niet aan. Het vergde, als alle verhalende balletten, een beschrijvende muziek die ik niet wilde maken."

Hieruit spreekt een moderne opvatting over muziek, die aansloot bij de anti-romantische tendensen in het begin van de twintigste eeuw.

1p **28** Leg dit uit.

afbeelding 13, video 5

De Vuurvogel was een publiekstrekker, die regelmatig opnieuw werd uitgevoerd. In 1926 waren de kostuums en decors van de oorspronkelijke productie aan vervanging toe. Diaghilev liet ze dit keer ontwerpen door Natalia Gontcharova. De vormgeving in de productie die je hier ziet, is op haar ontwerp geïnspireerd.

3p **29** Geef aan hoe de figuur van Katschei is voorgesteld als de verpersoonlijking van het Kwaad. Doe dat aan de hand van drie aspecten.

video 6

In videofragment 6 zie je de scène waarin de Vuurvogel haar magische kracht inzet om het Kwaad uit te putten. De Vuurvogel en de prinsessen behoren tot de 'goeden', Katschei en zijn helpers zijn de slechteriken.

Het onderscheid tussen Goed en Kwaad is zichtbaar gemaakt in de dans.

3p **30** Noem drie verschillen tussen de dans van de 'goeden' en de 'kwaden' waaruit dat blijkt.

video 6

Ook in de muziek is het verschil tussen Goed en Kwaad tot uitdrukking gebracht.

2p **31** Leg aan de hand van twee muzikale middelen uit hoe de componist dit heeft gedaan.

tekst 8, video 7

In 1918 schreef Strawinsky de muziek voor *l'Histoire du Soldat*, het Verhaal van de Soldaat. Het was een kleinschalige muziektheatervoorstelling, waarin werd gedeclameerd, gespeeld en gedanst. In 1986 bewerkte choreograaf Jiří Kylián het tot een dansvoorstelling, waarvan je het begin ziet in videofragment 7.

Strawinsky's muziek voor *l'Histoire du Soldat* is moderner dan zijn balletmuziek voor *De Vuurvogel*.

2p **32** Noem twee kenmerken van de muziek waaraan je dat kunt horen.

video 7

Net als Fokine heeft choreograaf Kylián zijn wortels in het expressionisme.

2p **33** Leg uit hoe dat blijkt uit de scène in videofragment 7. Betrek tenminste twee aspecten van de dans in je antwoord.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

video 8

In videofragment 8 zie je dat de Duivel, na het huwelijk van de soldaat en de prinses, niet van het toneel is verdwenen. Zijn rol is nog niet uitgespeeld. Hij wacht op zijn kans om alsnog genadeloos toe te slaan.

- 2p **34** Bespreek kort op welke manier dit is verbeeld. Betrek het decor en de dans in je antwoord.

Net als *De Vuurvogel* is *l'Histoire du Soldat* gebaseerd op Russische volksvertellingen. Het is een variant op de Faust-legende, waarin de viool gebruikt is als metafoor voor de ziel. Dit zal kunstenaars uit het begin van de twintigste eeuw hebben aangesproken: een muziekinstrument dat de ziel symboliseert.

- 1p **35** Leg uit bij welke stroming binnen het modernisme deze metafoor aansluit.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.